

Shahlo HOJIEVA,

O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti

E-mail: sh.hojiyeva@mail.ru

Dilruxjon ABDILAKIMOV,

O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti

E-mail: adilruxjon@gmail.com

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti professori N.Jabborov taqrizi asosida

SOME VIEWS ON THE STUDY OF CHULPAN'S WORK

Annotation

This article highlights the views and principles of analysis of the early periods of studying Chulpan's work. The importance of the studies of contemporaries of critics in Chulpan studies was noted.

Key words: Chulpan, lyrics, critic, Jadid literature, Chulpan studies, Zarif Bashari, Olim Sharafiddinov, Aibek, Abdurakhman Saadi, Wadud Mahmud, criticism.

НЕКОТОРИЕ ВЗГЛЯДЫ ОБ ИЗУЧЕНИИ ТВОРЧЕСТВА ЧУЛПАНА

Аннотация

В данной статье освещены взгляды, принципы анализа ранних периодов изучения творчества Чулпана. Было отмечено значение исследований современников критиков в чулпановедении.

Ключевые слова: Чулпан, лирика, критик, джадидская литература, чулпановедение, Зариф Башари, Олим Шарафиддинов, Айбек, Абдурахман Саади, Вадуд Махмуд, критика.

CHO'LPON IJODINI O'RGANILISHIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR

Annotatsiya

Mazkur moqoladi Cho'lpon ijodi o'rganilishining ilk davrlaridagi qarashlar, tahlil tamoyillari yoritib berilgan. Cho'lponga zamondosh munaqqidlar tadqiqotlarining cho'lponshunoslikdagi ahamiyati belgilandi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, lirika, munaqqid, jadid adabiyoti, cho'lponshunoslik, Zarif Bashariy, Olim Sharafiddinov, Oybek, Abdurahmon Sa'diy, Vadud Mahmud, tanqid.

Kirish. Cho'lpon iqtidorining kamol topishida uning bolalik davrida olgan ta'limi va tarbiyasi, shubhasiz, muhim o'rin tutadi. Otasi Sulaymon bazzoz o'z davrining ko'zga ko'ringan savdogari, tadbirkorlaridan biri bo'lishi barobarida "Rasvo", "Volai Rasvo" kabi taxalluslar bilan she'rlar yozgan, andijonlik qalamkashlar doirasiga mansub kishilardan edi. Tabiiyki, u o'z o'g'lining ta'lim-tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullangan. Akademik Naim Karimovning yozishicha, Sulaymon "zamonasining taraqqiyparvar kishilaridan biri bo'lgani bois boshqa mamlakatlarda ro'y berayotgan voqeyalardan, xususan, shu mamlakatlardagi savdo-sotiq ishlaridan xabardor bo'lish maqsadida bir necha xorijiy gazetalarga yozilgandi. Abdulhamidning dunyo haqidagi, Sharq va G'arb mamlakatlaridagi xalqlar haqidagi tasavvuri va bilimi shu nashrlar yordamida shakllanib bordi"[9]. Uning 15 yoshida, 1913 yili Ismoil Gaspirinskiydek mashhur kishiga maktub yo'llashi e'tiborga molik voqeyalardan bo'lib, o'sha maktubda "Shalola", "Turk yurdi", "Shahbal", "Vaqt", "Iqbol" va "Tarjumon" gazetalari materiallaridan yaxshi xabardorligi oila muhitining nechog'li ma'rifatli ekanidan dalolat beradi.

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon ijodi doimo adabiyot ahlining e'tibor markazida bo'lgan. Uning yangicha poetik obrazlar, hech bir ijodkorni takrorlamaydigan ohorli talqinlar, yoniq milliy ruh bilan sug'orilgan she'riyat nazm osmonida tong yulduzi yanglig' charaqlagani, bu yulduz shu'lasi o'sha davrning barcha shoir-u adiblarini birday hayratga solgani sir emas. Biroq shoir ijodiga bo'lgan munosabat e'tirofdan e'tirozga, yuksak baholardan siyosiy ayb taqashga, undan buyuk iste'dod egasini mahv etishga qadar og'ir, iztirobli yo'lni bosib o'tgani ham, afsuski, ayni

haqiqatdir. Bu taqriz va maqolalarda biryoqlamalikka berilish kuchli bo'lsada bunday chiqishlar shoir ijodi o'rganilishining deochasi bo'lganidan katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda jadid adabiyotini o'rganishga qaratilgan bir qator tadqiqotlar qilinmoqda. Ammo jadidshunoslik, uning bosqichlari, o'rganish tamoyillariga bag'ishlan ishlar nisbatan kam amalga oshirilmoqda. Shu jumladan cho'lponshunosligimizda ham shu holagtni kuzatiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Cho'lponshunoslikda shoir zamondoshlarining tanqidiy qarashlariga birinchilardan bo'lib O.Sharafiddinov munosabat bildirdi[1]. Turli Gazeta va jurnallarda e'lon qilingan maqola va taqrizlarni taniqli adabiyotshunosh B.Karim alohida kitob holida chop ettirgani cho'lponshunoslikda katta yutuq bo'ldi[3]. D.Jabborovning ham izlanishlari diqqatga sazovor[2].

Tadqiqot metodologiasi. Ushbu maqolani yozishda qiyosiy tahlil metodiga asoslanildi. Bundan tashqari qiyosiy-tarixiy metoddan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Cho'lponning birinchi she'riy to'plami "Uyg'onish" to'plamga yozilgan dastlabki taqriz ham aynan shu nom bilan "Uyg'onish" deb atalgan (1923-yil 23-mart "Turkiston gazetasi") bo'lib, muallifi noma'lum bo'lib qolmoqda. Imzosiz holda chop etilgan bu taqriz o'zbek matbuotida Cho'lpon ijodiga qaratilgan dastlabki ishlardan biri sifatida e'tiborga molik. Bu maqola muallifi shoir she'riyatining umumiy mavzusini yoritib berishga harakat qiladi: "Turmushimizda o'zgarishlar boshlandi, shoirimiz gul va bulbul madhi o'rni zamon va muhit kuylarini o'qimoqqa boshladilar"[10]. Noma'lum munaqqid o'zbek she'riyatidagi o'zgarishlarni munosib baholay olgan. Ayni shu

o'zgarishlarni Cho'lpon ijodi misolida yoritishga harakat qiladi. Muallif fikrlarini davom ettirib, Cho'lpon lirikasining ustuvor mavzusi adabiyotimizdagi "rohat" davri hayotning "achchiq haqiqatlari"ga almashganligida deb biladi. Bu o'zgarishlarni muallif "Uyg'onish"dan keltirilgan parchalar tahlili bilan asoslashga uringan. Bu taqrizda asosiy e'tibor ijtimoiylikka qaratilgandek nazarimizda. Endigina shakllanayotgan o'zbek adabiy tanqidchiligidan bu kabi kamchilik keyinchalik ham davom etdi.

Aynan shu yili "Uyg'onish"ga yana bir munaqqid Zarif Bashariy "O'zbek shoiri Cho'lpon she'rlari" deb nomlangan taqriz yozadi va 4 may kuni "Turkiston" gazetasida e'lon qilingan bu maqola Cho'lponshunoslikka oid ilk maqola sifatida qarab kelinadi. Bu taqriz Cho'lpon she'rlarining g'oyaviy-badiy tomonlarini ham ancha chuqur yoritib bera olgan dastlabki ishlardan biri. Munaqqidning takidlashicha "Cho'lpon o'rtoq keyingi davrlardagi o'zbek shoirilaridan eng oldingisi va chin ma'nosi bilan shoir deb atalishga loyiq bo'lganidan, uning she'rlarini chin adabiyot va she'r ko'zi bilan tekshirish va tahlil qilishga yaraydi"[11]. Bu ta'rifda munaqqid Cho'lponni o'sha davrdagi eng zo'r shoir ekanligini tan oladi va uning she'rlari adabiyotning har qanday talablariga javob berishini takidlaydi. "Uning she'riyati hislik, yo qizg'in va nafis bo'lganidek, ochiq va ma'lum bo'lgan maqsadga qarab yoziladi. To'la va to'kis natija beradi"[12] deya shoir she'riyatida hislar yetakchilik qilishini, bu hislarni qizg'in va nafislik bilan ifodalay olishini takidlaydi. Cho'lpon shoir chin yurak va his shoiri ekanini o'sha vaqtlarda Zarif Bashariy o'z tahlillari orqali isbotlab bera olgan. Taqrizning yana bir xususiyatli jihati munaqqid shoir asarlarining tiliga ham alohida e'tibor qaratganligidir. "Uning she'rlari tasvirga boy bo'lib, ma'nosidan so'zi oz bo'lishi va shularni sof o'zbek tilida yozilishidir"[13]. Munaqqid o'z tahlili davomida ana shunday haqli fikrlarni ilgari suradi. Cho'lpon ijodi esa bunday kamchilikdan holi edi. Yana munaqqid shoir so'z qo'llashda mohir ekani, kam so'z ishlatib, ko'p ma'no ifodalashini ham nihoyatda topqirlik bilan bohalaydi. Zarif Bashariy shoir she'rlaridan parchalar keltirib, muallif mahoratini, tuyg'ular teranligini, tasviriyligni haqqoniy baholay oladi-yu, lekin maqola oxirida Cho'lpon uslubi haqida fikr bildirayotib, "Cho'lpon o'rtoq "el" va "xalq" so'zlarini qancha ko'p yozsa va so'zlash ham, ul xalq shoiri emas. Xalqqa yaqin bo'lgan ziyolilar shoiridir. Uning uslub va ruhida xalqchilik juda oz"[14]. Munaqqidning bu fikriga qisman bo'lsada qo'shilib bo'lmaydi. Zarif Bashariyning bu fikrlaridan siyosiy qarashlarni izlamaslik kerak. Bu gaplar aytilgan vaqtda "ziyoli" so'zi siyosiy ayblov bo'lmagan. Munaqqidning bunday fikrga kelishiga adabiyotda "jadidchilik" va yana boshqa oqimlarning mavjudligi deb o'ylaymiz.

Cho'lpon yashagan ijtimoiy-adabiy muhit haqida so'z borar ekan, cho'lponshunos olim, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori SH.Hojieva shunday fikr bildiradi: "Cho'lpon mansub ijtimoiy adabiy muhitni O'zbekiston yoki Markaziy Osiyo bilangina chegaralash yaramaydi. U Rossiya, Turkiya, Germaniya va boshqa bir qator mamlakatlardagi adabiy harakatlar bilan bevosita tanishib, o'ziga xos alaqada bo'lgani yaxshi ma'lum. Negaki, Ismoil Gaspirinskiy ilgari surayotgan turkiy xalqlar boshida asrlar bo'yi davom etib kelayotgan milliy inqirozni bartaraf etish va dunyoning ilg'or xalqlari qatoriga olib chiqishni ko'zda tutuvchi jadidchilik harakati, milliy uyg'onish shoir ijodining mafkuraviy asosini tashkil etar edi"[15]. Yuqoridagi fikrni qo'llab-quvvatlab aytish mumkinki, Cho'lpon ijodiga zamondoshlarini fikrlari ijobiy ta'sir ko'rsatgan, ularning tanqidlari asosida Cho'lpon ijtimoiy-adabiy muhitni o'rgana boshlagan. Natijada u jahon estetik tafakkuriga yuz tutgan.

Cho'lponning ikkinchi she'riy to'plami "Buloqlar" nomi bilan e'lon qilinadi. Bu she'riy to'plamga Vadud

Mahmud "Cho'lponning buloqlari" nomli taqrizini "Turkiston" gazetasining 1923-yil 10-dekabr sonida e'lon qiladi. Bu maqola muallifi ham Cho'lpon ijodi va she'riyatiga umumiy planda katta baho beradi. Maqolada ayniqsa "Buloqlar" to'plamiga kiritilgan she'rlarning yuksak baholanganini ko'ramiz: "Cho'lpon o'zbekning yangi shoiridir. Shuning uchun o'zbek elining bu kungi ruhi, holi, sezgisi "Buloqlar"da qaynaydir. O'zbek tili, o'zbek ohangi "Buloqlar"da sayraydir, o'qiydir. O'zbekning ruhiy to'liqlari bunda ko'piradir, ko'klar tomon uchadir, ko'tariladi"[16]. Bunday go'zal o'xshatishlar bilan shoir she'rlarining tili, uslubi, ruhiyatini mohirlik bilan bayon etib o'tadi. Bu yerda "yangi shoir" iborasi yosh shoir manosida kelmayapti. Sababi shoirning ilk she'ri "Turkistonlik qardoshlarimizga" nomi bilan 1914-yili e'lon qilingan. "Buloqlar" to'plami haqida so'z borar ekan, taniqli adabiyotshunos olim, akademik Naim Karimov shunday yozadi: "O'zbek ziyolilarining joni shirin bo'lgan qismi matbuot sahifalarida, "millatchilik" yakkilik bilan qoralangan majlislarda, hattoki xonaki o'tirishlarda Cho'lponga – chivinga ham ozor bermagan insonga qarshi tuhmat toshlarini yog'dira boshladi. Yozuvchilar uyushmasining 1937-yil iyulida bo'lib o'tgan plenumida, Hamza nomidagi teatrning umumiy yig'ilishida buloqlar kuychisi millatchi sifatida qoralanib, ijod ahlining qahrg'azabiga duchor bo'ldi". Olimning fikrlariga e'tibor qaratilsa, Cho'lponning "Buloqlar"i qattiq tanqidga uchragan, ammo u zarracha ijoddan to'xtamaganini aytish mumkin.

Shundan keyin Cho'lpon qizg'in ijod bilan shug'ullangan va bu to'plam ikkinchisi ("O'zbek yosh shoirilari" to'plamida ham shoir she'rlari berilgan) bo'lib, bu kabi vaziyatda "yangi shoir" iborasini yosh shoir ma'nosida tushunish mantiqan to'g'ri emas. Bu yerda muallif "yangi usulda yozadigan", "yangicha yozadigan" degan ma'nolarni nazarda tutgan bizning fikrimizcha. Munaqqid shoir she'rlarida o'zbek xalqining ruhiyati, holati va sezgisi o'z aksini topganligini takidlamogda. Bunday yuqori bahoni munaqqid shunchaki o'ylab topmagan. Bu fikrlar asosli va chuqur o'ylab aytilganiga shubha yo'q. Bir o'rinda "Amalning o'limi" she'rini tahlil etar ekan "Shu qisqagina parchaning o'zidagina qancha she'riyat, qancha ohang uydirg'ondir"[17]. Bu fikrda munaqqid Zarif Bashariy aytgan "oz so'z qo'llab, ko'p ma'no yuklash"ni boshqacharoq ifoda etgan. E'tiborli tomoni bu fikrni ikki to'plamga nisbatan ikki munaqqid bildirgani, bunday fikrlar o'z-o'zidan aytilmaganligining isbotidir.

Yana bir munaqqid Abdurahmon Sadiy "Zarafshon" gazetasining 1924-yil ikkinchi sonida "O'zbek yosh shoirilari" degan maqolasini e'lon qildi. Bu maqola Fitrat va Cho'lpon ijodiga bag'ishlangan bo'lib, Cho'lponga bag'ishlangan fasli sakkiz qismdan iborat. Bu maqolada shoir ijodi ancha jiddiy tahlilga tortilganini ko'rishimiz mumkin. A.Sa'diy Cho'lponning faqatgina bir to'plami bilan cheklanmasdan har ikki to'plamini va shoirning 1919-1924 yillarda e'lon qilingan she'rlarini tahlilga tortadi. Cho'lpon ijodini yuksak baholaydi va qisqagina qilib "U yonadir ham yondiradir", - degan go'zal ta'rif beradi. Munaqqid shoir ijodini yuqori baholaydi. Maqolaning Cho'lponga bag'ishlangan faslining to'rtinchi qismida shoir ijodida ko'zga tashlanadigan kamchiliklarni sanab o'tadi. Munaqqid shoir ijodini chuqur va sinchikovlik bilan kuzatgan. Natijada ba'zi o'rinlarda badiiylikka zarar yetganligini aniqlaydi. Bulardan biri sifatlashning ko'p qo'llanishi bo'lib, munaqqid o'z fikri isboti uchun bir qancha misollar keltiradi. "Sovuq, g'amli, qora qish..." misrasida haqiqatdan munaqqid aytgandek sifatlashda ortiqlik bor nazarimizda. Maqolada keltirilgan fikrlar munaqqidning Cho'lpon ijodi bilan yaqindan tanish bo'lganini ko'rsatadi. Ammo maqola so'ngida munaqqid Cho'lpon ijodida umidsizlik kuchli ekanini va bu umidsizlik kuchayib borayotganini aytarkan, "Men shoirimi" she'rini keltirib, "Bu

shoir endi hatto o'zining shoirligidan shubhalanib umidsizlana boshlag'on"[18] ini uqtirmoqchi bo'ladi. Ammo munaqqid bu she'r badiyatini baholamay, o'z fikri isboti uchun munosib yo'lni tanlaydi. Maqola davomida munaqqid o'z fikrlarini davom ettiradi: "Cho'lpon omma-xalq shoiri emas, o'qimishlilar, ziyolilar shoirdir. Uni omma-jalpi xalq tez anglaydi. Lekin shuning barobarida, u xalq qayg'usi bilan (faqat hech bir sinfga ayirmasdan) yozuvchi "xalqchi" (narodnik) bir shoirdir. Cho'lponda asl ko'zga qattiq berilib turg'on tub xususiyat ham shundadir"[19]. Afsuski, har ikki munaqqid ham deyarli bitta kamchilikni aytishadi-yu, lekin xalq shoiri qanday bo'lishi kerakligi haqida hech biri gapirishmaydi. Yaxshiyamki bu vaqtlarda "xalq shoiri emas, ziyolilar shoiri" degan gaplarga siyosiy tus berilmaydi va Cho'lpon yana bir muncha vaqt taqib va tazyiqlarsiz yashaydi. Ehtimol har ikki maqola avvalidagi ijobiy ta'riflarni aytish munaqqidlar uchun oson bo'lmagandir. Bunday deganimizning sababi Cho'lponning ijodi haqida haqiqatga yaqin bo'lgan biron fikrni aytgan zahoti munaqqidlar uning ijodiga nisbatan yopishmagan gaplarni darrov o'sha maqolaning o'zidayoq aytib qolishadi. Qanday qilib ham yaxshi, ham yamon deyish mumkin. Juda tushunilishi qiyin bo'lgan bu holatni ham o'sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy muhit bilan bog'lash mumkin.

1927 yilda "Qizil O'zbekiston" gazetasida Cho'lpon ijodi yuzasidan bahs boshlanadi. Bu bahslarni boshlab bergan Ayn - Olim Sharafiddinovning 1927 yil 14 fevralda e'lon qilingan "O'zbek shoirlari, Cho'lpon" nomli maqolasidir. Maqolani shartli ravishda uch qismga ajratish mumkin. Birinchi qismda O'zbek she'riyati va unda Cho'lponning o'rni haqida umumiy gapiriladi. Olim Sharafiddinov Cho'lpon haqida quyidagi fikrlarni yozadi: "Eski klassitsizmning tor ramkasini buzib, parchalab, uning ifoda yo'sinini, ommaga anglashilmaydirgan tilini soddalashtirib, ommaga yaqin qo'yish uchun urinishidir. Ham yana shul sodd ifoda yo'sinida sodd tilda amaliy namunalar bilan bizni ta'min etadir"[20]. Bu bilan munaqqid Cho'lponning "Eski klassizmning tor ramkalari" (Aruz)dan xalqqa yaqin barmoq vaznida ijod qilishni boshlab berganligini munosib baholaydi. O'z fikrlarini davom ettirar ekan shoirga yanada yuksak baho berganiga guvoh bo'lamiz: "Uning tili soda, ham turli fikr tuyg'ularini ifoda qilishga yaroqlik ham nuqsonsizdir. Bu kungi o'zbek adabiy tili, shubhasiz, Cho'lpon tilidir. Butun adabiy yoshlik uning tilini o'rnatgan taniydir. Unga taqlid qiladi. Cho'lpon buning bilan taqdir etilarlik, maqtanarlikdir"[21]. Uning tili deya munaqqid shoirning ifoda yo'siniga baho bermoqda va adabiy tili deganda esa badiiy ijod usulini nazarda tutgan fikrimizcha. Munaqqid Cho'lponning o'zbek adabiyotiga ta'sirini to'g'ri baholay olgan edi. Oybekdan tortib Rauf Parfigacha Cho'lponning ta'sirini sezish mumkin. Shuncha iliq fikrlarni aytgan Olim Sharafiddinov Cho'lponni ortiq maqtaganlar yetarli ekanini va endi uning nuqson tomonlari jumladan mafkurasi va adabiy ta'siri haqida to'xtalishga qaror qiladi va maqolaning ikkinchi qismida xuddi shu haqida so'z yuritiladi. "Cho'lpon yo'qsl xalqning shoiri emas, u millatchi, vatanparast, badbin ziyolilar shoirdir. Uning mafkurasi ularning mafkurasidir. Uni qaynatgan, ilhom bergan shulardir"[22] – degan qat'iy hukmni e'lon qilib, shoirning ba'zi inqilobiy asarlari borligini, ammo ular zo'rma-zo'rakilik bilan yozilganini takidlaydi. Shu o'rinda munaqqidning topqirligiga qoyil qolmaslikning iloji yo'q. Haqiqatdan Cho'lpon ijodida ijtimoiy-siyosiy muhit ta'sirida yaratilgan asarlar badiiy tomondan ancha oqsab qolgan. Bu asarlar "Cho'lpon yo'qsl xalqning inqilobchi shoiri" deb aytishga yetarli bo'lmasligini aytadi. Bor kuch-g'ayrati bilan uning millatchi ekanligini isbotlashga harakat qiladi. Maqola davomida ilmiylikdan uzoqlashib: "Cho'lpon xayolparastdir. Chunki millatchilar, ziyolilar va shu mafkurani qabul qilganlar uchun xayoldan shirin, xayoldan lazzatli narsa yo'q"[23].

Munaqqid shoir asarlaridan namunalar keltirib, ulardan o'ziga kerakli narsalarni topishga berilib ketadiki, na badiiyat, na haqiqat bilan umuman hisoblashmaydi. "Xalqni hech qanday qatlama ajratmasdan, "xalq uchun yonaman" deyish, "men millatchiman" deyish bilan barobardir"[24]. Shunday keskin fikrlarni aytish bilan ham munaqqidning "ko'ngli" xotirjam tortmaydi. Maqola so'ngida munaqqid yakunlovchi hukm o'qiydi: "Cho'lponning asarlari bostirilar ekan, uni qattiq tahlil qilib, kuchli senzura o'tkazib, muvofiqlarini bosish kerak"[25]. Bular munaqqidning mafkura haqidagi qarashlari edi. Uchinchi qismda Cho'lponning adabiy ta'siri haqida munaqqid qattiq xavotirlanadi va Cho'lpondan ta'sirlanib yozilgan bir qancha she'rlarni keltiradi. Bu o'sha davr adabiy muhitida Cho'lponning ta'siri katta bo'lganini isbotlaydi. Qolaversa munaqqid ayrim o'quvchilar Cho'lponga "Buyuk xalq shoiri" unvonini berishganini xato deb baholasa-da, bizga bu haqida ma'lumot yozib qoldirgandir. Munaqqid Cho'lponning sovetlarni kuylamaganligini to'g'ri tahlil qilgani holda, uni "Ko'k yozuvchisi" deya xato hukm chiqargan. Bu maqolaga javob tariqasida shu gazetada Oybekning "Cho'lpon. Shoirmi qanday tekshirish kerak" nomli maqolasi e'lon qilinadi. Bu maqola Cho'lpon ijodiga emas ko'proq Aynning maqolasi tahliliga va shoir ijodini qanday tekshirishga qaratilgan. Yosh Oybek san'at nuqtai nazaridan uzoqlashmaslik kerakligini, g'oyaviylikka berilmaslik lozimligini aytar ekan, u ham sinfiylik degan savolga javob berishga majbur bo'ladi: "Cho'lpon proletar shoir emas, U "proletar shoiri bo'lmaydi" ham. Negaki, shoirlarni qulog'idan cho'zib yurib, "yo'qsillar shoiri bo'l", deyish mumkin emas"[26]. Oybek badiiy asarlarni ijtimoiy (sotsiyolo'gicheskiy) metod bilan tekshirish kerakligini va Aynda aynan shu narsa yetishmasligini keskin tanqid qiladi. Aynning maqolasi haqida gapirib uch-to'rtta she'rni keltirib shoir ijodiga baho berish xayolparastlik ekanini takidlaydi. Ruslarning Pushkinni inqilobdan keyin ham sevib o'qishlarini, ammo u ham yo'qsillar shoiri emasligini, mafkurasi ham hozirga to'g'ri kelmasligini misol qilib keltiradi va "biz ham Cho'lpondan qo'l tortolmasligimiz"ni o'sha vaqtlarda ayta oladi. Sabab qilib: "Cho'lpon yangi adabiyotda yangi narsa yaratdi. Muashshah adabiyot o'rni bu kunning badiiy zavqiga yarasha yoqimli, go'zal she'rlarni o'rta chiqardi. Bu kungi yosh nasl uning sodd tilini ko'p sevadi. Undan ko'p go'zalliklar oladi. Cho'lponning mafkurasi emas, balki yaratgan badiiy namunalari o'qiladi, voz kechilmaydi"[27] – degan fikrlarni aytadi. Haqiqatdan badiiy yuksak asar mafkuraga mos kelsa-kelmasa o'z badiiyligini yo'qotmaydi. Bu maqolada asarlarni siyosiy tuzum nuqtai nazaridan emas, balki, badiiylik jihatidan baholashga zamondoshlarini chaqirgan edi. Afsuski, bu chaqiriqqa quloq tutadigan kishi topilmadi. E'tiborli tomoni bu maqolaga Ayn negadir javob yozmaydi.

Bu maqolaga yana bir munaqqid Usmonxon javob yozadi va Cho'lpon bahsiga aralashadi. U "Munaqqidning munaqqidi" maqolasida Oybek fikrlarini keskin tanqid qiladi. Aynning fikrlarini yoqlab Cho'lponni tanazzulparvar xayolparast sifatida qoralaydi. Abdulla Qodiriyning "ko'z yoshlardan chechaklar undirmoqchi" degan fikrining mantiqsiz ekanligi, shunchaki adib Cho'lponni oqlashni maqsad qilib olganligini ta'kidlaydi. Shoir ijodi haqida esa "Cho'lpon o'zbek millatining yangi adabiyotida bir turli nuqtai nazardan eng oldingi o'rinni tutadi degan da'voga qarshilik yo'q ko'rinadi"[28], – degan fikrni aytadi va sabab qilib shoir asarlari soni va texnikasini ko'rsatadi. Ammo munaqqid maqolada shoir ijodini qattiq qoralaydi: "Cho'lpon va uning to'zg'on "cho'lponizmi" yoshlar uchun g'oyatda zararli"[29]". Munaqqid bu maqolasida Cho'lponning Tagor ijodiga maftunligini kamchilik sifatida aytib o'tadi. Munaqqid Cho'lpon ijodini tahlil qilarkan shoirning bir umid, bir umidsizlik haqida kuylashini tuturiqsizlik deb qaraydi. Aslida

bu qarash mantiqan xato. Sababi bir ijodkor qachondir baxt haqida yozgan bo'lsa, u endi hech qachon dard haqida yozmaydi degani emas. Munaqqid Oybekni ham burjuaziya qarashlari tarafdori sifatida baholab, Cho'lponning ijodi va mafkurasini shaydosi deb unga ham ma'naviy hujum qiladi. 1927-yil 29-avgustda yana shu gazetada Oybek "Munaqqidning munaqqidi" maqolasining egasiga" nomli maqolasini e'lon qilib, yana Cho'lponni va u haqidagi qarashlarini himoya qilib chiqadi. Oybek yosh bo'lishiga qaramasdan o'z qarashlarini asosli dalillar bilan himoya qiladi. Ammo uning Cho'lpon mafkurasini haqidagi qarashlari Ayn va Usmonxonnikidan ko'p ham farq qilmaydi. "Cho'lpon – shoir. Faqat tarix sahnasiga buyuk amallar bilan chiqqan yo'qsil, mehnatkashlarning shoiri emas"[30] – degan jumlar fikrimizning isbotidir. 1927 yil 4 oktyabrda O'zbekiston madaniyat xodimlarining II qurultoyida Akmal Ikromovning so'zlagan nutqi Cho'lpon va uning ijodi ustidagi qizg'in bahslarni to'xtatdi va uning ijodi ustidan qat'iy hukm bo'lib yangradi.

30-yillar matbuotida Cho'lpon nomi tez-tez ko'zga tashlanib qoladi. Achinarli tomoni shundaki, Cho'lponning she'rlarini yoddan bilgan, ijodini qadrlaydigan ba'zi munaqqidlar ham matbuotdagi maqolalarida unga loy chaplashga majbur bo'lar edi (Otajon Hoshim). Cho'lponning "Soz" to'plamiga Yunus Latif taqriz e'lon qiladi. Muallif

Cho'lponning to'plamdan joy olgan 26 ta she'ni qattiq qoralaydi. Aslida to'plamga kirgan she'rlarning katta qismi zamonasozlikda yozilgan asarlar edi. Bu davrga kelib munaqqidlar ta'na toshlarini tortinmay ota boshlagan edi. Munaqqid Cho'lponning qayta tarbiyalanmagani, ijodi hamon eskilikni kuylash bilan bandligini isbotlashga jon-jahdi bilan harakat qiladi. "Yana oldim sozimni" she'rini tahlil qilarkan, bu qalam eskiligini, shoir uni vaqtincha "qantargani"ni takidlaydi. "She'rda sotsiologizm g'oyalari ochiq-ravshan, asarning butun tuzilishi bo'yicha oqib borishi lozim. Cho'lpon ijodida inqilobiy ko'tarankilik chin ifodasini topmagan"[31]. Bu jumalarda munaqqidning umumiy she'riyat haqidagi fikrlari o'z ifodasini topgan va shoirming yangicha she'riyatga asos solayotganligini ham anglash qiyin emas.

Xulosa va takliflar. Yuqorida Cho'lpon ijodiga qaratilgan taqrizlar, uning ijodini to'la yorita bera olmagan bo'lsa-da, badiiylkdan ko'ra, siyosiy tuzumga berilganlik seziladi, ammo cho'lponshunoslikdagi ilk qadamlar deb baholash mumkin. Ta'kidlash joizki, eng muhimi Cho'lpon ijodiga qiziqqanlik, baholash va tahlil qilish seziladi. Zamondoshlari befarq bo'lmagan, bu narsa uning ijodi adabiyotshunoslikda yangi bir nafasni olib kirganligini aytish mumkin. Bugungi kunda nafaqat cho'lponshunoslik, balki jadisshunoslik uchun ham birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Жабборов Н. Чўлпон шеъриятида миллий истиқлол орзусининг бадий талқини / Чўлпон ижоди ва замонавий адабий жараён. – Тошкент: Mashhur-press, 2018. – Б. 45-52.
2. Жабборова Д. Чўлпоншunoslik. – Т.: Muharrir, 2019. – Б. 194
3. Шарафиддинов О. Чўлпонни англаш. – Тошкент: Ёзувчи, 1994. – Б. 47
4. Жабборова Д. Чўлпоншunoslik. – Т.: Muharrir, 2019. – Б. 194
5. Чўлпон ва танкид // мақолалар тўплами (Нашрга тайёрловчи: Баходир Карим) – Т.: Adabiyot jamg'armasi, 2004. – Б. 11
6. Куронов Д. Жадидлар. Абдулҳамид Чўлпон. Рисола, Тошкент: Ёшлар нашриёти уйи, 2022. 160-б.
7. Ҳаққулов И. "Қутулиш юлдузи" йўқликка кирмас... / Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: Тафаккур, 2019. – Б.60.
8. Ҳожиёва Ш. Чўлпон ва миллий шеъриятнинг янгиланиши. Т.: "Muharrir nashriyoti", 2019, Б. 10
9. Каримов Н. Чўлпон ҳақида сўз. /Чўлпон. Асарлар. 4 жилдлик. Ж.И. – Тошкент: Академнашр, 2016, 6-бет.
10. Чўлпон ва танкид // мақолалар тўплами (Нашрга тайёрловчи: Баходир Карим) – Т.: Adabiyot jamg'armasi, 2004. – Б. 11
11. Чўлпон ва танкид // мақолалар тўплами (Нашрга тайёрловчи: Баходир Карим) – Т.: Adabiyot jamg'armasi, 2004. – Б. 12 (keying o'rinlarda ushbu manbaga murojat qilinganda Ko'rsatilgan asr deb, beti yozib ketiladi – D.A)
12. Ko'rsatilgan asar. – Б. 12
13. Ko'rsatilgan asar. . – Б. 13
14. Ko'rsatilgan asar. – Б. 14
15. Ҳожиёва Ш. Чўлпон ва миллий шеъриятнинг янгиланиши. Т.: "Muharrir nashriyoti", 2019, Б. 10.
16. Ko'rsatilgan asar. – Б. 16
17. Ko'rsatilgan asar. – Б. 16
18. Ko'rsatilgan asar. – Б. 25
19. Ko'rsatilgan asar. – Б. 24
20. Ko'rsatilgan asar. – Б. 28
21. Ko'rsatilgan asar. – Б. 29
22. Ko'rsatilgan asar. – Б. 29
23. Ko'rsatilgan asar. – Б. 30
24. Ko'rsatilgan asar. – Б. 32
25. Ko'rsatilgan asar. – Б. 34
26. Ko'rsatilgan asar. – Б. 36
27. Ko'rsatilgan asar. – Б. 38
28. Ko'rsatilgan asar. – Б. 40
29. Ko'rsatilgan asar. – Б. 41.
30. Ko'rsatilgan asar. – Б. 54
31. Ko'rsatilgan asar. – Б. 61